

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕДИСКУРСУ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Особливе місце в системі комплексного інформаційного впливу посідає телевізійний дискурс (теледискурс) (див. праці О. В. Дзикович, Г. О. Денискіної, Г. Г. Почепцова (мол.), М. Є Фролова). Виступаючи як міждисциплінарна категорія, телевізійний дискурс постає не лише у вигляді деякого набору мовних та візуальних знаків, а й як соціокультурний феномен. Телевізійний дискурс як комплексний знак, як своєрідний „витвір мистецтва” (режисера, оператора, редактора, його помічників, ведучого та ін.) повідомляє інформацію, надає дію, і таким чином є специфічним дискурсом, що відображає складну структуру взаємозв’язку вербальних і авербальних (візуальних) засобів в єдиному комплексі, зануреному в конкретний соціальний простір [5, с. 15]. Власне поняття „теледискурс” тлумачиться як специфічний дискурс, що „відбиває складну семіотичну структуру взаємозв’язку вербальних і візуальних засобів у єдиному комплексі, зануреному в конкретний соціальний простір; повідомляє інформацію, здійснює вплив” [5, с. 7] із включеною в це поняття дихотомією слова та зображення [2, с. 126], тобто „сукупністю усіх можливих репрезентативних форм ... за допомогою знакових засобів – вербальних і невербальних” [1, с. 22]. Одиницею аналізу дискурсу в узагальненому розумінні зарубіжних дослідників (І. В. Бетлер, В. С. Григор’єва, О. В. Ревзіна) визнається висловлення, що увиразнює актуальність статті, уможлиблюючи виокремлення лінгвальних особливостей мовлення телеведучих.

Метою статті є аналіз інтерферентних помилок у теледискурсі.

Мета зумовила розв’язання наступних **завдань**: 1) з’ясувати особливості мови теледискурсу; 2) проаналізувати недоліки і переваги мовлення телеведучих; 3) визначити лексичні, граматичні, стилістичні особливості мовлення телеведучих.

Теледискурс передбачає неофіційність та невимушеність, оскільки автори телепередач створюють знаковий образ живого мовлення. Диктор і глядач перебувають у різних точках простору і часу, тому вони не здатні корегувати вимовлене й почуте, наприклад, перепитати. Темп відбору інформації не залежить від глядача, оскільки статус мовця – офіційний, глядача – неофіційний.

Теледискурс носить опосередкований характер, тобто між адресантом і адресатом є дистанція – просторова та/або тимчасова.

Внутрішня структура телевізійного повідомлення створюється через поєднання різних семіотичних елементів. У телебаченні, екранному за формою, існують дві принципово різні семіотичні системи – зображальна й словесна. Це дві мови – мова зорових образів і мова словесних образів. Екранний контекст містить конструктивні складові, які умовно можна позначити так: *візуальна ситуація* (зміст кадру, монтаж відеоряду, динаміка зображення), *аудіоситуація* (голос, шуми, музика) і *мовленнєва ситуація* (зміст повідомлення та екстралінгвістичні умови процесу мовлення). Текстова сфера ТБ формується у результаті взаємодії і взаємозв'язку цих трьох різних ситуацій. Залежно від типу телевізійної передачі, основну інформацію, смислове навантаження може прийняти на себе той чи інший елемент тріади „*зображення – звук – мовлення*”, тобто співвідношення між лінгвотекстом та екранним текстом змінюється.

Проте на радіо та телебаченні, не зважаючи на усність форми, існує свідомо установка на засоби вираження і, відповідно, – більш-менш суворий відбір мовних засобів, характерних для письмового мовлення. Але усність мовлення та синхронічність його сприйняття зумовлюють обов'язковість економічності засобів вираження, оскільки у людини існує певна психологічна межа сприйняття – поріг уваги. Загальна теорія зв'язку, означена теоремою К. Шеннона, засвідчує, що час, потрібний для передачі повідомлення на певному каналі зв'язку можливий за умови, що передача ведеться найраціональнішим чином, тобто прямо пропорційно кількості переданої інформації [7]. Чим більша кількість інформації, тим більше часу потрібно для її передачі. Тому в радіомовленні та на телебаченні потрібно обмежувати обсяг направлено на слухача потоку мовленнєвої інформації і у той же час максимально насичувати її змістом. Інакше може настати втома, при якій рівень сприйняття різко впаде, а то і зведеться до мінімуму [Там само].

Описуючи теле- та радіо дискурс, Г. Почепцов (мол.) слушно зауважує, що „теле- та радіодискурс має істотне майбутнє, оскільки являє собою полегшений варіант сприйняття інформації” [3, с. 78].

Таким чином, специфіка інтеракції між комунікантами в теледискурсі зумовлена інтерактивним характером сучасного телебачення, оскільки очевидним видається взаємозв'язок між характером презентації події та особливостями телевізійного мовлення і телекомунікації. Ось чому дослідження сучасного теледискурсу дозволяє створити мовленнєвий портрет епохи – мовлення телеведучих у соціальному, віковому, професійному, територіальному й культурному аспектах, що проявляється у спонтанності мовлення, у відступах від літературної норми й нехтуванні найважливішими ознаками фахового мовлення, а саме – точністю, правильністю й доречністю.

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що телепередачі мають стилістичні недоліки, серед яких частіше вбачаємо нехтування мовними нормами, уривчастість, широке використання жаргону, сленгу, русизмів, суржику, інвектив, термінів тощо. Зазначені властивості телепрограм зумовлюють особливості їх рецепції, що підпорядковуються трьом принципам: гіпертекстового ланцюжка, „перевернутої піраміди” та побіжного ознайомлення з текстом.

На рівні граматики виявляються конкретні якості сучасної промови телеведучих у ЗМІ. Це, по-перше, тенденція до ослаблення відмінкових функцій, що, з точки зору культури мовлення, порушує норми літературної мови. Наприклад, випадки неправильного вибору відмінка: *підтвердив про свій намір, стратегія про знищення*. Не можна, звичайно, не сказати й про той великий масив мовних помилок, що існує в сучасному телевізійному мовленні через недостатнє володіння нормами української літературної мови.

Помилки на кшталт *приймати участь* замість *брати участь* або вживання русизму замість потрібного українського слова, наприклад, *прибор* і *прилад* можна почути досить часто. Проте, борючись за культуру й чистоту мови, не потрібно забувати, що „українська мова довгий час перебувала у прокрустовому ложі ідеологічного режиму і лише нещодавно отримала змогу повноцінно розвиватись, тому мовні помилки, колоквіалізацію, мовний експеримент не слід суворо засуджувати” [6, с. 59].

Що стосується синтаксичних помилок мови ЗМІ, то слід у першу чергу згадати численні мовні кліше й шаблони. У теледискурсі часто використовується інверсія, особливо у підзаголовках і заголовках, щоб логічно висунути на передній план необхідні слова. Еліптичні речення, особливо у підзаголовках і заголовках, також привертають увагу глядача.

Найчастіше диктори, описуючи новини, надають перевагу іменникам та дієсловам, що несуть основне змістове навантаження, а використання дієслівних форм теперішнього часу створює ілюзію участі реципієнта в цих подіях. Широке використання іменників зумовлене їхньою номінативною функцією. Іменники, як правило, стоять на початку речення перед дієсловом, а найпоширенішими їхніми відмінковими формами є використання форм називного, родового та знахідного відмінків [4, с. 63].

Серед помилок у мовленні телеведучих статистично переважають стилістичні, граматичні (узгодження, прилягання, неправильне формотворення), лексичні, морфологічні, похибки в наголосі.

Морфологічною помилкою вважаються форми іменників чоловічого роду в називному відмінку в множині: *інспекторА* (замість *інспекторИ*), *слюсарЯ* (замість *слюсарІ*), *снайперА* (замість *снайперИ*).

До числа лексичних помилок входить неприпустимість вживання:

- форми „*ложить*”;
- дієслова „*одягнути*” [на себе] замість „*надіти*”;
- *ужити заходів* замість *вжити заходів*, але *зробити кроки* або *дії*;
- *озвучити* в значенні ‘*назвати, повідомити, вимовити вголос*’.

Найбільшу кількість помилок вбачаємо у вживанні числівників, іменних і дієслівних словосполучень. До лексико-стилістичних похибок відносимо особливості лексичної сполучуваності слів в українській мові, як-от: „*Погіршується рівень життя народу*” („5 канал”; 12.03.14) (правильно: „*Знижується рівень життя народу*”); „*Щоб покращити криміногенну обстановку в місті, правоохоронні органи працюють в посиленому режимі*” („1+1”, „ТСН”; 27.03.14) (правильно: „*Щоб змінити криміногенну обстановку в місті...*” або „*Щоб поліпшити загальну обстановку в місті...*”), тавтології: „*Пожежа виникла на дуже високій висоті*”; „*Репортер проводив репортерські дослідження*” („ICTV”; 07.05.14) і т.п.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує наявність в усному мовленні спортивних тележурналістів значної кількості типових помилок, з-поміж яких найчастіше зустрічаються такі: ненормативна напівпом’якшена вимова шиплячих; порушення правил вимови асимільованих звуків; знеголошення дзвінких приголосних у кінці слова та ін. Наведені нижче приклади яскраво свідчать про те, що телеведучі належним чином не дбають також і про мелодику мовлення. Це стосується насамперед таких закономірних чергувань службових слів та морфем, як-от:

- прийменників *у – в*: *Сабо кинув в бій Гавранчича* („Інтер”, „Подорожці. Спорт”; 04.04.14); *В змаганнях беруть участь з чотирнадцяти років* („ICTV”, „Спорт”; 05.04.14);
- прийменників *з – із – зі*: *Хтось з гравців Боварії* („УТ-1”; 06.04.14);
- постфіксів – *ся – сь*: *Коулт... змусив зірватись з місць* („1+1”, „Преспорт”; 07.04.14); *Гра скінчилась з рахунком* („1+1”, „Преспорт”; 03.04.14).

Крім орфоепічних помилок, мовлення спортивних телеведучих рясніє порушеннями акцентуаційних норм, що зумовлене елементарним незнанням правил наголошування загальноживаних українських слів. Наприклад,

- іменників (у т.ч. й у загальновідомих власних назвах): *випАдок* („УТ-1”, „Світ спорту”; 30.03.14); *Результати були вказані в листОпаді* („ICTV”, „Спорт”; 05.04.14); *Обидва рАзи* („УТ-1”; 28.03.14); *Фінансові витрАти візьмуть на себе спонсорИ* („ICTV”, „Факти. Спорт”; 30.03.14);
- прикметників: *на нОвому полі* („ICTV”, „Спорт”; 05.04.14); *лЕгка перемога* („Інтер”, „Інтерспорт”; 04.04.14); *матч мав стати найяскрАвішим; без тОнкої гри* („СТБ”; 13.04.14);
- числівників: *В змаганнях беруть участь з чотИрнадцяти років* („ICTV”, „Спорт”; 05.04.14); *Іде чотИрнадцята хвилина першого тайму* („СТБ”; 22.05.14);

- дієслів: *Удар прийняла на себе команда суперника* („ICTV”, „Факти. Спорт”; 30.03.14); *Один комплект гімнастичного знаряддя коштує...* („УТ-1”; 03.04.14); *14 квітня пройде матч...* („УТ-1”; 03.04.14);

- прислівників: *знову* („ICTV”, „Факти. Спорт”; 02.03.14); *насамперед, дотепер* („Новий”, „Гол!”; 06.02.14);

- серед службових частин мови: *адже* („Новий”, „Репортер – спорт”; 07.02.14) та ін.

У теледискурсі мовлення дикторів, коментаторів, кореспондентів є основним засобом передавання й отримання інформації. Втім, на жаль, воно не є зразковим на українських телеканалах. На нашу думку, це зумовлено тим, що вони нехтують відповідними словниками, не обтяжують себе коректурою текстів і говорять так, як звикли, а не так, як правильно.

Розглянемо русизми на порушення норм слововживання у мовленні телекоментаторів:

1. *Перша жовта карточка* („УТ-1”; 06.03.14) (правильно – *картка*).
2. *Що витворюють ці гімнасти!* („УТ-1”; 03.04.14) (правильно – *виробляють*).
3. *З центра поля убіг півзахисник албанців* („Інтер”; 9.02.14) (правильно – *утік, відбіг*).
4. *І начать все спочатку* („УТ-1”, „Спорт і ми”; 02.04.14) (правильно – *почати*).
5. *Не встиг закинути м'яч до кільця* („Новий”; 22.04.14) (правильно – *не встиг /не встигнув*).
6. *Гра може закінчитися непевним образом* („Новий”; 22.04.14) (правильно – *чином*).
7. *Білету будуть влаштовані для всіх слоїв населення* („УТ-1”; 03.04.14) (правильно – *квитками будуть забезпечені усі верстви населення*).
8. *Уходить з поля* („СТБ”; 03.04.14) (правильно – *іде/ йде*).
9. *На протязі місяця* („УТ-1”; 01.04.14); *на протязі матчу* („УТ-1”; 04.04.14) (правильно – *протягом*).
10. *Остановимось на початок матчу; Корниленко проривається до воріт, щоб останить білоруса* („УТ-1”; 04.04.14); *Арбітр остановив гру* („1+1”, „Преспорт”; 03.04.14) (правильно – *зупинимось на початку; зупинити; зупинив*).
11. *Вверження в команду* („Інтер”, „Новини (Спорт)”; 01.03.14) (правильно – *вторгнення*).
12. *До останнього йшов..* („Інтер”, „Інтерспорт”; 04.04.14); *До останнього часу* („УТ-1”; 30.03.14); *До посліднього часу спортсмени вірили у перемогу* („УТ-1”; 01.04.14) (правильно – *до кінця йшов; до останнього; до останньої хвилини*).

Показово, що русизми, які засмічують мовлення телеведучих, представлені не лише повнозначними частинами мови, а й поширені серед службових слів та вигуків:

- сполучників – *Но і в „Оболоні” також не всі м’ячі вийшли* („СТБ”; 03.04.14); *Но тут в нього серйозні козири* („УТ-1”; 05.04.14) (замість українського заперечного сполучника *але*, синонімічними до якого є сполучники *проте, однак, втім, утім*);

- прийменників – *М’яч полетів мимо воріт* („Інтер”, „Подобиці. Спорт”; 04.04.14) (замість прийменника *повз*);

- вигуків – *Усьо! Дав м’яч Ковачу* („УТ-1”; 06.04.05) (замість *все! /усе!*).

Причин виникнення таких помилок багато, але здебільшого чимало порушень мовних норм у мовленні тележурналістів, на нашу думку, пояснюється тим, що вони віддають перевагу російській мові поза ефіром, що позначається на якості їхнього українського мовлення перед камерою. Тому вважаємо, що недостатнє знання норм української літературної вимови і є основними причинами появи мовленнєвих помилок.

Як бачимо, більшість причин порушення логічності викладу має лінгвістичну основу, оскільки логіка викладу реалізується засобами літературної мови, зокрема її стилістичними, морфологічними й синтаксичними ресурсами. Проте серйозне місце посідають і екстралінгвістичні чинники. Інтелектуальний розвиток, евристичні нахили, навички слухати себе (контролювати своє мовлення), почуття міри щодо кількості мовлення, життєвий досвід, – усе це також сприяє логічності. Отже, щоб причина можливого алогізму не „спрацювала”, телеведучим необхідно подбати про високу культуру мислення, яка продукується в культуру мовлення.

Отже, телебачення, яке базується на усному і письмовому мовленні, є одним з важливих і природних факторів мовних змін. Мова взагалі є динамічною структурою, яка розвивається за своїми внутрішніми законами, проте не без впливу зовнішніх, позамовних чинників. Засоби масового інформування для передачі інформаційних повідомлень різних за жанром і змістом вимагають лексики різної за семантикою та стилістикою. Зберігаючи культуру мови й мовні традиції, все ж потрібно позитивно сприймати таке явище, як сленгізація, що реально функціонує і розвиває мову в суспільстві.

Узагальнюючи результати дослідження, вважаємо, що журналістам слід удосконалювати своє мовлення. Їм потрібно більше працювати над собою, створювати досконалу артикуляційну базу (довести до автоматизму механізм вимови як окремих звуків, так і цілих їх комплексів відповідно до особливостей мови), удосконалювати дикцію, щоб чітко й виразно вимовляти звуки, склади, слова. Телеведучий повинен виробити інтонацію (ритмічно-мелодійну особливість мовлення, різні співвідношення кількісної зміни тону, тембру, інтенсивності, довготи висловлювання). Тобто, журналістам і ведучим телевізійних програм варто більш дбайливо ставитися до власної мови та до засвоєння усіх мовних норм: граматичних, лексичних, фразеологічних, фонетичних, стилістичних. Якщо ж говорити про

ситуацію в цілому, то не зайвим було б порадити відповідним органам, зокрема керівництву того чи іншого телеканалу запровадити обов'язкове складання іспиту з української мови для тих журналістів і ведучих, котрі хочуть працювати на телебаченні, а різноманітні словники мають бути настільними книгами кожного учасника телеефіру. Нам все більше треба відходити від вживання русизмів і застосовувати українську літературну мову.

Перспективу дослідження вбачаємо в детальному опрацюванні жанрів телевізійного дискурсу, а також у простеженні національно-культурної специфіки теледискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко Н. В. Політичний дискурс: сутність, типологія, специфіка функціонування / Н. В. Кондратенко // Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : монографія / Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза та ін. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 21–26.
2. Почепцов Г. Г. (мл.) Коммуникативные технологии XX века / Г. Г. Почепцов. – М. : "Рефл-бук", К. : Ваклер, 1999. – 352 с.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – 2-ге вид., доп. – К.: РВЦ "Київський університет", 1999. – 308 с., с.78
4. Трофимова Г. Н. Мовний смак Інтернет-епохи в Росії / Г. Н. Трофимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1020439/>. – Назва з екрану .
5. Фролов М. Е. Телевизионный дискурс информационно–аналитических программ : автореф. дис. ... канд. филол. наук / 10.01.10 / М. Е. Фролов. – Тверь, 2004. – 20 с.
6. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций / Р. Харрис. – М. : Олма пресс, 2002. – 448 с.
7. Центр екстремальної журналістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cjes.ru>. – Назва з екрану.